

O učjarski fešti sv. Santantonišiča in še kaj iz Rezije

(Konec)

Z ženo, ki je prišla na fešto čez hribe, sem se srečala spet v Reziji, ko smo obiskali vas Korito, ki leži čez tisoč metrov visoko in ji je za ozadje visoki Kanin, rezijanska »ta hora Čaninawa«. Za razliko od Učje leži Korito na ravnici, nekakšni polici s krpicami polja nad strmimi previsi. Gručasta vasica z ozkimi prehodi med hišami ima za središče korito s tekočo vodo, ki mu je morda nekoč dalo ime, saj je bila tod prvotno planina, naseljena samo čez poletje. Od cerkve je krasen razgled po vsej Reziji in če ujameš še sončen dan kot smo ga mi, si za naporno vožnjo po strmi, ovinkasti cesti več kot odškodovan.

Ko se je naš avto ustavil pri prvi hiši, je od korita sem že pritekla naša znanka Ema. Obiskali smo tudi njeno hišico. Kakor vse rezijanske ima dvoje nadstropij: spodaj je kuhinja, zgoraj spalnica, kamor se pride po stopnicah na zunanji strani hiše. Pred hišo je majhno dvorišče, ki ga z ene strani oklepa hlev s shrambami, z druge pa zid sosednje domačije. Vse je kljub revščini čedno in snažno, da se takoj počutiš domačega. Medtem ko so šli kolegi še drugam po vasi zaradi popoldanskega snemanja, sem ostala pri Emi, da se domeniva za njen repertoar. Sedla je na stol pred hišo in jaz na pručko njej nasproti. Otroci so bili v šoli, sosedje pa pri delu. Pod kapom, kjer je imela lastovica gnezdo, se je od časa do časa oglašil pritažen ščebet, izza hlevske strehe je sijalo sonce in s sosednjega dvorišča je bilo slišati šumenje čebel, ki so jih imeli v panjih visoko pod streho. Samo še kak petelinji klic je zmotil tišino, ko sva začeli najin pogovor. Gledala sem vitko ženo z nežnimi, četudi delavnimi rokami in drobnim obrazom, ki mu je dajala okvir pisana ruta, zavezana pod srednjim oglom zadaj na tilniku, in sem se spomnila stih iz srbske narodne pesmi »... vitka jela, lica rumenoga ...«. »Nuna«, sem jo vprašala, »pa vi umite od tičice bájice?« — »Umim«, je priznala in mi je zapela dolgo pripovedno pesem o tičici, ki je prišla zibat Jezusa, prevrnila zibélco in je potem Marija vsepovsod iskala svoje dete, iskala in jókala... Saj pesem ni rezijan-

ska posebnost, poznajo jo tudi drugod po Sloveniji, a nikjer ni tako lepa v svoji melodični preprostosti, tako poetična v motiviki in izražanju, pa hkrati miselno globoka. Najbrž ni bilo krivo samo zato, ker tistega dvorišča, intimnost najine samote v dvoje in topla simpatija, ki sem jo od prvega trenutka čutila do te žene, da me je ganilo, ko je pela o srečanju Marije z mišico: Lej, je dejala mišica, ti jočeš za eno dušico, meni pa je en sam krajci stop strl devet dušic hkrati!

Ko sva potem govorili še o uspravankah in drugih otroških pesmih, sem jo kar tako vprašala, če zna tudi kakšno *právico*. Brž je bila pripravljena pripovedovati. Ni je motilo, da sem odrasla in tujka, kakor svojim otrokom mi je govorila in jaz sem jo poslušala z enakim užitek kot bi bila eden od njih. Tam zunaj je bil svet s svojimi problemi, tu pa je tekla zgodba, preprosta in napeta, o babici, ki je imela hišico in je prišla vanjo *grdynica*; ni je mogla pregnati. Potem so razne živali na babičino prošnjo poskušale: »Greš iz hišice moje bábice!« — »Ne!« — »Greš iz hišice moje bábice!« — »Ne!« — »Greš iz hišice moje bábice!« — »Ne!« — »Jan je bábica slá jan je jókala. Nazadnje je srečala *rúsico* (mravljo). Spet se je ponovilo kakor prej, potem je *rúsica piknala grdynico u rêt*, trikrat jo je in vsakič se je umaknila dalj, dokler ni zbežala... Srečen konec, kot se za dobro zgodbo spodobi, da si poslušavec olajšano oddahne in se sproščeno nasmeje.

Takrat so pritekli iz bližnje šole otroci kakor jata ščebetajočih vrabcev, izza vogala je prišla sosedka z enim naših in v hipu sva se znašli sredi vsakdanje realnosti. Treba je bilo pripraviti zapisnik posnetkov, naravnati mikrofona, še zadnje opozorilo in že je padlo povelje za snemanje. Spet je Ema zapela pesem o tičici-bajici in povedala pravico o *grdynici*, tokrat celo boljše, ker ji je poprejšnja ponovitev osvežila spomin, vendar mi je prvotna verzija bolj ugajala. Doživela sem jo bila kot človek, osebno, tu pa je bila predmet, gradivo za arhiv in bodoče znanstvene obravnave. Kajpak drugače ne more biti, saj dandanes si priložnostnega za-

Vraževerje na Slovenskem

Slovenski etnografski muzej je ob 40-letnici svojega obstoja pripravil občasno razstavo »Vraževerje na Slovenskem« od mlajše kamene dobe do amuletov 20. stoletja. Razstavo si je ogledalo okrog 8.000 obiskovalcev, od katerih je bilo tudi nekaj tujcev (Nemcev, Angležev in Italijanov). Brez dvoma bi bilo število tujcev večje, če bi bila razstava odprta v poletnem času, ko je dotok turistov v naše kraje mnogo večji.

Kustodinji Pavli Štrukljev, ki je razstavljeno gradivo skrbno zbrala in pripravila, je treba dati posebno priznanje, da je razstava popolnoma uspela. Prazgodovinski del razstave je pripravila Vida Stare, kustodinja Narodnega muzeja.

Razstava »Vraževerje na Slovenskem« ima razstavljene predmete iz prazgodovinske dobe, nato predmete kasnejših obdobij, prav do predmetov današnjih dni.

Naj omenimo zagovore zoper različne bolezni pri živalih in ljudeh, ki so jih ljudje uporabljali in jih še uporabljajo. Gotovo je, da zagovor v nobenem primeru ne škodi. Isto velja za uroke, ki so najbolj razširjeni na Mediteranu, a jih je tudi pri nas mnogo. Ob preparatih ljudske medicine se človek začudi, ko vidi, da so nekoč ljudje zdravili bolezni z živalskimi odpadki; da pa so še danes ljudje, ki si zdravijo npr. bradavice z urinom, je še veliko bolj čudno, pa vendar je tako.

Ob pogledu na čarovnice, njihove procese in mučenja se človek zgrozi nad človeško neumnostjo in krvoločnostjo, pri Vodiški Johanci pa se nasmehne, če pomisli, koliko romarjev je obiskalo Vodice, da vidijo naravno Kristusovo trpljenje, ki ga je ta »svetnica« prikazovala dvakrat tedensko.

Seveda pa se za zdravljenje upo-

(dalje na strani 10)

pisovanja, ki zajame gradivo le takrat, ko je v svoji funkciji, ne moremo več privoščiti. Vse prehitro se spreminja življenje in gine staro izročilo. Zato mi je postala tem bolj dragocena tista tiha urica, ko mi je bilo še enkrat dano biti otrok in zaživeti v svetu pravljic.

Z. K.

Društvene novice

rablja še mnogo drugih pripomočkov npr. hodna nit, s katero se premeri bolnik, ki ima bolečine v križu; zraven je treba še izgovarjati »samo prišlo, samo prošlo. Nit se nato zvije v kroglico in sežge, meri pa se bolnika zjutraj in zvečer. Bolnik naj bi na ta način ozdravel. Tudi prenašanje bolezni na drug predmet, navadno na drevo, je razširjeno na slovenskem ozemlju. Če je zdravljenje s transplantacijo uspešno, se drevo posuši in bolnik ozdravi, v nasprotnem primeru pa se namesto drevesa posuši bolnik. Znano je, da česen pomaga proti glistam, toda navezati je treba 13 strokov česna na nitko, ker bi bilo 12 strokov brez učinka. V tem primeru je število srečno. Sicer pa je številka 13 nesrečna, posebno še, če je ta dan petek. Zdi se, da moč nesrečne trinajstice vpliva celo na trimesna števila, saj hotel »Slon« v Ljubljani preskoči številko sobe od 212 takoj na 214. To pa še ni niti tako hudo, če pomislimo, da je v današnjih mestih na zahodu precej stavb, ki nimajo trinajstega nadstropja, ker se trinajsto nadstropje v tem primeru označi kot štiri-najsto.

S tem pa smo se dotaknili že vraževerstva 20. stoletja. Srečati dimnikarja pomeni srečo, za še večjo srečo se je treba ob srečanju prijeti za gumb, nerodno je le, če imamo obleko na zadrgo; kaj tedaj? Če pa črna mačka prečka cesto, je to slabo znamenje. Čeprav sta oba, dimnikar in mačka črna, pomeni prvi srečo, drugi nesrečo, morda zato, ker je ženskega spola. Skoti pa verujejo, da črna mačka prinaša srečo in da je tudi številka 13 srečna, verjetno zato, ker so jim visoka števila zelo nepriljubljena. Prerokovanje iz kave pa je tako razširjeno, da je ponekod že prava obrt. Iz vsega tega je razvidno, da vraževerje kljub hitrim korakom civilizacije in tehnike ni izumrlo.

Za to razstavo je Slovenski etnografski muzej zbral mnogo gradiva, toda z njo ni zaključil proučevanja vraževerja, ki ga je še mnogo na našem ozemlju, v tej ali oni obliki. Vsak nov predmet ali podatek, povezan z vraževerjem, bi dopolnil že zbrano gradivo in bi pripomogel še k tesnejši raziskavi vraževerja na Slovenskem. Zato Slovenski etnografski muzej prosi vse, da pomagajo pri zbiranju tega gradiva.

M. L.

Kongres jugoslovanskih folkloristov. Izvedeli smo, da letošnji kongres ne bo na otoku Krku, kot je bilo prvotno sklenjeno, marveč v Novem Vinodolskem in sicer od 18. do 22. sept. 1964. V skladu s tem je bila tema o folklori območja, kjer zaseda kongres, razširjena in bo zajela še del Hrvaškega Primorja. Zato pa je morala odpasti tema »Otrok v ljudskem ustvarjanju«.

Predavanja. Letošnjo sezono smo začeli oktobra s predavanjem gosta iz Skopja, univ. prof. Br. Rušića, ki je govoril najprej v okviru našega društva o Skotski ljudski glasbi (ilustrirano z zelo zanimivimi magnetofonskimi posnetki), nato pa še v okviru podružnice EDJ o Mlinih na veter.

Naslednje predavanje je imel 22. nov. 1963 dr. Niko Kuret o Novih pogledih na žiljsko stehvanje. Predavanje so ponazarjale slike in diapozitivi. Poslušavci so z vidnim zadovoljstvom sprejeli novico, da je avtor napisal o isti temi knjigo, ki je medtem že išla in poročamo o njej na drugem mestu.

Tretje predavanje je bilo 18. dec. 1963. O etnografskem raziskovanju Pohorja, ki ga je poleti izvedla ekipa Slovenskega etnografskega muzeja, je poročal muzejski ravnatelj Boris Kuhar. Poročilo je bilo sicer samo pregledno, vendar dovolj izčrpno, da so poslušalci dobili vpogled v ljudsko kulturo tega področja.

Četrty letošnji sestanek, 24. jan. 1964, je bil posvečen ljudski pesmi. Pod naslovom »Starejše od eposa in balade?« je dr. Valens Vodusek prepričljivo razpravljal o ponavljalni strukturi nekaterih naših pesmi in s primerjalnim gradivom podprl svoje dokazovanje o visoki starosti takih primerov, ki jih imamo Slovenci zelo veliko med mrliškimi, obrednimi, pa celo ljubezenskimi in najstarejšimi pripovednimi pesmimi. Po predavanju se je razvila diskusija, v kateri so nekateri udeleženci opozorili na arhitektonski princip ponavljanja tudi na drugih umetnostnih področjih.

Podružnica EDJ v Sloveniji je priredila naslednje predavanje 14. jan. 1964. O etnografskih vtisih s Poljske sta poročali Anka Novakova in Marija Makarovič, ki sta bili tam na študijskem potovanju pa ob tej priložnosti preživeli kratek čas na terenu. Posneli sta nekaj lepih barvnih diapozitivov in zbrali primerke poljske likovne umetnosti, ki so si jih poslušavci s posebnim zanimanjem ogledali.

Osebnе novice. Bravce Glasnika bo zanimalo in razveselilo, kar so morda nekateri že izvedeli iz dnevnega časopisja, da je dr. Milko Matičetov prejel za svoje delo »Sežgani in prerajeni človek« v Palermu eno izmed nagrad v okviru »30° premio internazionale folkloristica Giuseppe Pitre«. Čestitamo!

»Od žličnega gradu...«

se mi je v mislih utrnulo iz slavne ribniške himne, ko sem si ogledovala najmlajši slovenski muzej, ker je pač zares v gradu in ima v svoji zbirki žlice vseh oblik in ve-

likosti. Narodopisni muzej v Ribnici je najbrž ne samo naš najmlajši, ampak tudi najmanjši muzej. Obsega komaj tri sobice, vendar je obiskovavec nadvse prijetno presečen nad bogatim gradivom in prikupno ureditvijo. Tu se je spet enkrat izkazalo, da najvažnejše ni so vedno veliki prostori in izdatni krediti, ampak da je veliko več vredna ljubezen do predmeta, iznajdljivost in prizadevnost muzejskega delavca; kajti ribniški muzej je zrastle iz zelo skromnih sredstev in je v celoti delo enega samega človeka, njegovega upravnika Janka Trošta.

Od nekdanj mogočnega ribniškega gradu so po končani vojni ostali samo trije stolpi z arkadami in pokritimi hodniki nad njimi. V stolpih, kjer je bilo včasih stanovanje grajskega uslužbenca, so zdaj muzejski razstavnici prostori in depoji. Nad vhodom visi starinska železna tehtnica, kakor bi hotela opomniti obiskovavca: »Premisli in pretehtaj, preden kaj starega zavržeš, morda ima več cene kot se zdi trgovski preračunljivost!« V muzeju ni ne dolgočasnih polic ne strogih vitrin, saj zanje ni prostora, zato pa predmeti bolj neposredno učinkujejo. Ko vstopiš, se ti oko ustavi ob prijaznem kotičku ob oknu, z razgledom na orumenelo listje grajskega drevja in Plečnikove konice na obnovljenih cerkvenih zvonikih. Zdi se, kot da je nekdo pravkar vstal s stola in na trikotno polico odložil orodje, s katerim je rezljal zobotrebce, to vsakdanjo drobno potreščino. Ob sosedni steni so razloženi izdelki strugarjev, razna kuhinjska posoda in vsakovrstno rezljano orodje od navadne žlice do okusno okrašenih vilic za solato. Komaj obhodujoče pogledaš ornamente na ploščati čutari, že opaziš še lepše rezbarije na neških in nazadnje obstaneš pri »povodni deklici« ali kar že predstavlja ženska figura vrh loka, ki je bil nekoč sestavni del Grebenčevih sani v Lazih. Da bi sivkasta barva lesenine ne učinkovala preveč enolično, so po stenah razobešene barvaste slike Ribnice, okoliških krajev in gradov iz raznih razdobij, kopije po Valvasorju, Rudežu in drugih, pa izvirniki J. Trošta. Vmes so pregledne karte področij, ki so jih s svojo robo obhodili ribniški rešetarji. Najmočnejše učinkuje na obiskovavca veliki zemljevid ribniško-velikolaškega ozemlja. Vanj so vrisane ne le vasi in zaselki, kjer je doma suha roba, ampak je ob imenu kraja pritrjen tudi miniaturni izdelek, ki je zanj značilen. Rešetarstvo je prikazano le v glavnih potezah, ker je pač stisnjeno v eni sami sobi. Ob raznih pripravih za klanje viter in krivljenje obodov, ob statvah za dna in že gotovih izdelkih vseh velikosti zasluži, da naše rešetarstvo ni kakšna zaostala, primitivna domača obrt, ampak rezultat in hkrati

ogledalo ljudske iznajdljivosti, združene z naravnim umetniškim čutom. Oboje se razodeva še bolj v tretjem muzejskem prostoru, kjer so razstavljeni lončarski izdelki od lesenih in mavčnih modelov za pečnice do vsakovrstnih piskrov, piskrčkov, skled, latvic, pokrivač, pekačev, lončkov za rože, uporabnih in okrasnih predmetov iz novejših dobe ter končno otroške igrače s konjički, ki piskajo. Ob peči sredi sobe je klopca, ob njej pa lončarski kolovrat z vzorci gline in na nasprotni steni slike o lončarskem delu, skice ožag in karte lončarskih zdomarskih poti.

Ko se znajdeš spet pri izhodu, se ti zdi, da si doživel plastično ilustracijo ribniških pesmi o rešetarjih, lončarjih in lončenem basu ter si samo zaželiš, da bi domačini in obiskovalci znali prav ceniti, kaj pomeni za zgodovino naše ljudske kulture in domače obrti ribniški Narodopisni muzej.

Dr. Zmaga Kumer

»Vistorija« o gospodarju, ki je hlapca-vraga ugnal

Na neki kmetiji so bili opoldne pri južini (kosilu), ko je vstopil tuj možak. Gospodar ga je povabil, naj prisede k mizi. »Saj nisem ravno potreben,« je rekel tujec, »moj pokojni oče so pa rekli: klopote se brani, če ti pa kdo jesti ponudi, pa jej. Zato se ne bom branil.« Po kosilu se je tujec lepo zahvalil, obenem pa povedal, da je brez službe. »Ce imate kako delo zame,« je rekel, »bi ostal pri vas.«

Gospodar je videl, da je možak še krepak človek, zato mu je rekel: »Dela imam dovolj. Če se na kmečko delo razumeš, lahko ostaneš. Kakšno boš pa plačo zahteval?«

»Ne bom preveč lakomen,« je rekel tujec. »Dali mi boste hrano, obleko in tobak. In ker sem takole nekoliko na smešno udarjen, vas bom kdaj pa kdaj kakšno uganko vprašal, vi pa mene, da bo bolj veselo. Če vam v celem letu ne bom vedel pravega odgovora vsaj na eno uganko, mi ne boste dolžni več, če vam bom pa na vse uganke prav odgovoril, mi boste dali malenkost, ki še sami ne veste, da jo imate. Mislim, da vam to ne bo preveč.«

Gospodar je pomislil: »Tudi jaz jih nekaj vem. Ni šment, da bi ti v teku leta ne postavil take, da ne boš vedel odgovora nanjo.« Udaril je v nastavljeno desnico in tujec je postal hlapec.

»Kako pa ti je ime?« ga je vprašal gospodar.

»Kar Burkel mi recite,« je rekel hlapec, »bo kar dobro.«

Burkel je bil tak hlapec, da je bil gospodar zadovoljen z njim. Delo mu je šlo od rok tako, da je bilo veselo. Vsako delo je znal, vse je

o pravem času storil, za vse je že vnaprej vedel, kaj je treba in kako je treba. Gospodarstvo je uspevalo in dobra volja se je z Burkelom naselila v hišo. Ugank je vedel za čuda veliko in gospodar je kmalu obupal nad tem, da bi mu postavil tako, da bi Burkel ne vedel odgovora.

Med letom so prigosposodarili malega kričačka. Vsi so ga bili veseli, vsi so ga radi imeli, najbolj pa Burkel. Ta ga je z očmi kar požiral. Ko je gospodar to opazil, se je domislil: Kaj pa če je Burkel od ta spodnjih? Zaskrbelo ga je, izdal se pa ni.

Leto, odkar je Burkel nastopil službo, je potekalo pri najboljši volji vseh, le gospodar je tuhtal. Zadnji dan pred potekom leta je po južini gospodar rekel hlapcu, naj malo počaka v sobi. Sam je

Na sporočilo uprave Glasnika, da lista ne more več brezplačno razposiljati, so mnogi bralci velikodušno segli v žep in nam nakazali več kot eno letno naročnino. Vsem tem se za pozornost in razumevanje iskreno zahvaljujemo ter jih prosimo, naj ne zamerijo, ko bodo našli priloženo položnico. Ni namenjena njim! Pač pa prosimo vse druge, da jo uporabijo in nakažejo naročnino za tekoči letnik (100 din). Na tek. račun št. 600-14-608-162, Slovensko etnografsko društvo. Vsem, ki bodo naši prošnji ustregli že vnaprej: Hvala!

stopil v lopo (vežo), kjer so na steni visela sita za moko presejati. Vzel je najbolj gosto sito, stopil z njim v sobo, spustil hlače dol, nastavil sito za seboj in krepko oddahnil. Pomolil je sito Burkelu in rekel: »Zdaj pa povej, skozi katero luknjo je šel?«

Burkel je vzel sito v roko, ga ogledoval od vseh strani, pa ne z očmi ne z nosom ni mogel ugotoviti prave. Postajal je zmerom bolj nemiren in rdeč v obraz. Gospodar, ki je hlače potegnil na svoje mesto, je Burkla nekaj časa opazoval, naenkrat pa se je široko nasmejal: »Tak, tak sirotej si ti, da še tega ne veš. Ti bom pa jaz pokazal.« Zamahnil je z roko nazaj in pokazal na mesto, kjer hrbet dobro ime zgubi in rekel: »Skozi tole, vidiš, skozi tole je šel, ti pa iščeš na situ, kjer so luknjice, mi pa nobene luknje.«

Burkel je prebledel, iz oči se mu je zabiskalo, zaloputnil je vrata za seboj in odšel tako hitro, da mu gospodar ni utegnil reči: Pa srečno!

Tako je peklensček celo leto pridno delal za eno samo blamažo.

Približno takole je to »vistorijo« povedal pred kakimi desetimi leti Tone Bric, ki se je kmalu nato smrtno ponesrečil.

Joža Vršnik

0 krajevnih imenih v Kostelu

Raba predlogov pri krajevnih imenih je pri nas popolnoma neobdelano področje. Ko se bo pripravljala leksikon (slovar) slovenskih krajevnih imen, bo treba označiti predvsem, s katerimi predlogi imena posameznih krajev vežejo domačini; to naj bi postalo mero-dajno za vse. Zdi se mi, da to ni pomembno samo za pravilno rabo predlogov, ampak nam dostikrat odkriva značilnosti nekaterih krajev in nastanek krajevnih imen.

O Kostelu ob Kolpi se razmeroma malo piše, toda kadar kdo poroča o posameznih kostelskih vaseh, navadno rabi napačne predloge. Tako smo brali: iz Fare, v Faro, nam, od Fare, k Fari (Delo 1, jun. 1965); v Fari, v Banji loki, v Kužlju, nam, pri Fari, v Banji loki, v Kuželju (Delo 27, febr. 1965). Tudi drugje so bili zapisani napačni predlogi: v Pirčah, v Colnarjih, nam, pri Pirčih, pri Colnarjih (Glasnik SED IV, št. 4, SE XV, 169); pravilno pa v Glasniku SED III, št. 1: pri Jakšičih, Kdor ne pozna posebnosti kostelskega narečja in značilne rabe predlogov pri nekaterih krajevnih imenih v Kostelu, mu ni mogoče zamenjati, če zapiše napačen predlog. V oporo tistim, ki bodo še obiskali Kostel in pisali o kostelskih vaseh, pa tudi kot gradivo jezikoslovcem, naj navedem, katere predloge rabijo Kostelci pri svojih krajevnih imenih.

1. Največja posebnost na vprašanje »kje?« je raba predloga »pri«, ki ga vežejo domačini z naselji: pri Delaču, pri Colnarjih, pri Gotenčih, pri Grbcu, pri Mavercu, pri Krkovih, pri Jakšičih, pri Lukevcu, pri Pirčih. Na vprašanje »od kod?« pa: od Delača, od Colnarjev, od Gotenčih, od Grbca, od Maverca, od Krkovih, od Jakšičev, od Lukevca, od Pirč. In na vprašanje »kam?«: k Delaču, k Colnarjem, h Gotenčim, h Grbcu, k Mavercu, h Krkovim, k Jakšičem, k Lukevcu, k Pirčim. (Za vasi Colnarji in Jakšiči domačini navadno rabijo ednino, torej: pri Colnarju, pri Jakšiču ali pri Jasiču itd.) Da nam bodo ti predlogi razumljivi, moramo vedeti, da so našeta krajevna imena nastala iz osebnih priimkov, saj so v Kostelu še danes živi priimki: Delač, Colnar, Gotenc, Jakšič, Krkovič. Tudi za vasi na hrvaški strani Kolpe rabijo Kostelci predloge »pri«, »k« in »od«, kjer je očitno, da so krajevna imena nastala iz osebnih, npr. pri Goliku, pri Biničnem (ali pri Biničkah), pri Belem. Še danes so v rabi tudi hrvaški priimki: Golik, Binički. — Razen v navedenih primerih se rabijo isti predlogi v zvezi z vsemi: pri Fari, pri Potoku, pri Maljenci, pri Bilpi, pri Krakarjih, pri Kupi (vas Kupa na Hrvaškem). Ali je to nastalo po analogiji ali kakko drugače, naj razložijo jezikoslovci. Jože Gregorič

(Konec prihodnjic)

Dne 22. oktobra 1965 je umrl na svojem domu v Domžalah Jože Karlovšek.

Morda ni bilo med nami človeka, ki bi se tako nesebično in zaneseno predal romantičnim sanjam o naši ljudski umetnosti kakor ta zaslužni zbiravec njenih prič. V čudežni svet folklor se je potopil že kot otrok v očetovi hiši v dolnjski Šmarjeti, kjer se je 12. febr. 1900 rodil. Pri poljskem delu in med gosti v očetovi gostilni je že kot otrok prisluhnil ljudskim bajkam in povestim, imel pa je tudi odprte oči za likovne vrednote ljudskega okolja. Na gimnaziji v Novem mestu se je pod vodstvom prof. Josipa Germa vnel za risanje. To veselje pa mu se je še okrepilo, ko je kot študent gradbenega oddelka Tehniške srednje šole v Ljubljani, kjer je študiral med leti 1918—1923, obiskoval risarski tečaj društva »Probuda«, na katerem so poučevali med drugimi tudi Santel, Sever in Gaspari. Prav zadnji je prebudil v mladem študentu tudi interes za ljudsko ornamentiko — torej za tisto umetnostno zvrst, ki bo poleg poleg gradbene stroke pomenila osrednje gibalno Karlovškovega dela prav do zadnjih dni.

Po končani šoli je deloval Karlovšek kot gradbeni tehnik in projektant pri različnih podjetjih, pomagal je priključiti v življenje keramičnega tovarna »Dekor« v Ljubljani in postal po vojski profesor na isti šoli, ki ga je samega vzgojila. Številne članke in skripta je posvetil gradbeniški problematiki, toda tule se dotaknimo le tistega njegovega dela, ki je bilo srčno povezano z našim ljudskim izročilom. Pred več kot tridesetimi leti je bil Jože Karlovšek eden prvih, ki ga je nadrobneje zamikala slovenska kmečka hiša, čeprav mu je prvo srečanje z njo narekovala spočetka še tehniška stran konstrukcij in notranje opreme. Z veliko gorečnostjo in nemajhnimi žrtvami je med poklicnim terenskim delom nabral tudi množico skic in fotografij ljudskega stavbarstva in umetnosti, z živo odprtimi očmi je sprejemal plemenite oblike tudi najmanjših detajlov — kovanih mrež, balkonov, okovja, dimnikov, vezenin, rezbarij itd. Iz tega truda mu je pognalo mnogo razprav, raztresenih po različnih revijah in glasilih, pa tudi več samostojnih knjig o slovenskih domovih in umetni obrti, prav posebej pa še o slovenskem ornamentu, čigar raziskovanje je našlo dopolnilo v pomembni sintezi »Sestavine in uporaba ornamenta«. Lahko rečem, da je postal Karlovšek res odličen strokovnjak za ornamentiko, saj

mu je ta posebni in tolikokrat zanemarjeni umetnostno krasilni svet razkril ne samo formalne in stilno razvojne, do arheoloških davnin segajoče postavbe, ampak tudi vsebinsko bogastvo in muzikalne skrivnosti. Karlovšek je slovenski ornament sistematično analiziral, ga pomeril ob tujem, ga osvetlil po zgodovinsko razvojni strani kot po geografskem položaju ter mu tako poskusil določiti pravo mesto. Še več — tudi sam ga je poustvarjal in na novo oblikoval.

Ne samo pisateljsko, tudi risarsko in slikarsko ustvarjanje je Karlovška pritegnilo. Treba je bilo šolskih predlog za ornamentno risanje, ilustracij k njegovim člankom, treba je bilo slikarsko okrasiti pohištvo. Pustimo vprašanje, če je dandanes ornamentalni okras še aktualen — res pa je, da tudi tej strani Karlovškega prizadevanja ne moremo odreči iskrenosti in kvalitete. V Karlovškovih podobah je na poseben način zaživela ljudska tradicija. Najprej si je izoblikoval »gramatiko« ornamenta; začel je piloti njegov likovni izraz in ga urejati po pravilih nekakega »pravorisa«. Iz organsko pojkega ornamenta z vsemi njegovimi mikii in nepravilnostmi se je Karlovšku porodil ornament čiste oblike in s svojo kompozicijo prežet ves njegov predstavniki svet, tudi figuralni svet. Zamikali so ga namreč tudi motivi iz ljudskega bajeslovja, tako da je želel ilustrirati in ustvariti pravcati slovenski Olimp. Poglobljaj se je v stare kozmogonske bajke, iskal mitične junake in celo nove koval in pri tem spekulativno posegal v mitologijo vzhodnih kultur. Še posebno slikarsko tehniko si je ustvaril: slikanje na les z lazurnimi lužnimi barvami, za katero je prejel novatorsko diplomu. V slikarske kompozicije, v katerih se je spočetka naslanjal delno tudi na tuje predloge, je vnašal vedno živahnejši kolorit, združen z močnim slikovitim poudarkom. Tudi cvetlični ornament se mu je končno živahno razgibal in se preselil v žive in zelo kultivirane barvne nianse. Morda mu je pri tem segla domišljija včasih vsebinsko predaleč, toda nekatere Karlovškovih starejših »mitoloških podob« lahko prištejemo kar med naše klasične bajeslovne ilustracije.

Jože Karlovšek je bil na etnografskem polju amater — toda v tisti najpozitivnejši obliki, ki ohranja srčni poudarek prvega zloga besede. Kritični čut mu je preglušalo navdušenje, miselno ostrino pa umetniško kreativno sodelovanje. Poleg raziskovalnega cilja mu je bil vedno pred očmi tudi praktični

Niko Kuret, *Ziljsko štehanje in njegov evropski okvir* je že 5. publikacija Inštituta za slovensko narodopisje pri SAZU. Izšla je nedavno z letnico 1963. Delo ima razen predgovora, dodatkov gradiva ter seznama virov, opomb in francoskega povzetka četrto poglavij. V prvem ugotovi avtor, da je ziljsko štehanje v bistvu razbijanje soda, t. j. igra, pri kateri je treba zadeti tarčo. To je bila prvotno spretnostna vaja staroveškega vojščaka, ki so ji Rimljani rekli »quintana«. Drugo poglavje obravnava viteške igre, ki so se razvile iz kvintane, nato pa z vemo v tretjem poglavju o njih odmevih v ljudskem življenju evropskih narodov. Avtor se pomudi tudi pri znameniti sinjski alki. Od raznih iger z zbijanjem soda kot tarče je samo še korak do ziljskega štehanja, o katerem govori izčrpno in obsežno četrto poglavje. Po ugotovitvah o razširjenosti štehanja nam avtor prikaže (ob mnogih izvornih fotografijah) današnji potek igre, poda stara poročila o njej, se pomudi pri imenu igre in tarče, nato razpravlja še o njeni starejši obliki, o slovesu, izvoru in zvezi igre z ziljsko srenjo. Ne samo zaradi bogatega gradiva in ilustracij, ampak tudi zaradi načina podajanja bo knjigo z zanimanjem in užitkom bral ne le poklicni etnograf, ampak vsak Slovenec, ki mu je pri srcu naša ljudska kultura, posebno veseli pa so je kajpak Koroški Slovenci.

Četrto posvetovanje vzhodnoalpskih etnografov

bo v dneh od 31. marca do 4. aprila 1964 v Gradežu (Italija). Prijavljenih je več referatov, ki bodo obravnavali Obredno maskiranje na vzhodnoalpskih tleh. Na posvetovanju bodo sodelovali tudi slovenski etnografi.

namen: npr. kako rešiti vrednote ljudske umetnosti tudi v naš čas in jih porabiti v novem okolju — na stavbi, hišni opremi itd. Prav tu pa je pretula nevarnost romantičnih aplikacij in zamenjave krasilnega in funkcionalnega elementa, ki se ji res ni znal vedno izogniti.

In vendar pomeni Karlovškovo literarno delo pomemben kamen v stavbi naše ljudske umetnosti. Naj jih že pravično upošteva ali graja — mimo Karlovškovih del o slovenski hiši, ornamentu in umetni obrti ne bo mogel nihče, kdor se bo lotel problematike ljudske umetnosti, zlasti pa ne tisti, ki bo, kakor Karlovšek, otroško preprosto in iskreno zaverovan v našo ljudsko dediščino. ag.